

Actueel

Sociale onrust in de Nederlandse polder

André Mommen

Op zaterdag 2 oktober was Amsterdam te klein om de meer dan 200.000 betogers te verwerken die de vakbonden hadden gemobiliseerd tegen de regering Balkenende II. Vooral het op de schop nemen van de prepensioenen was er voor de meeste mensen te veel aan. Daardoor heeft zich in het land een sterke beweging tegen de huidige regeringspolitiek in gang gezet. Het leidde tot een toenadering van de vakbeweging tot de linkse partijen (PvdA, GroenLinks en SP) om zodoende in het parlement een tweede front te openen. De massale opkomst voor deze landelijke betoging heeft er inmiddels voor gezorgd dat de regerende coalitie van christen-democraten (CDA) en liberalen (VVD en D66) slagzij maakt. Zal deze "hete herfst" haar ook ten val brengen?

Het Hollandse poldermodel is in elk geval failliet. Nederland is een confrontatiedemocratie geworden. Allerlei factoren hebben hiertoe bijgedragen. Sinds de jaren 1990 hebben de twee paarse regeringen van Wim Kok veel overheidsbedrijven geprivatiseerd en beheersorganen verzelfstandigd onder verwijzing naar hogere klantvriendelijkheid en doelmatigheid. Uitzendarbeid werd omwille van de flexibiliteit vergemakkelijkt. De deregulering deed er nog een schepje bovenop. De welvaartsstaat werd voorts ontvet om de arbeidskrachten de markt op te drijven. Het doel was economische groei te combineren met banengroei. Dat leidde aanvankelijk tot forse economische groei, maar dan wel met de consumptieve bestedingen als motor. Resultaat was een bijna volledige tewerkstelling. Die tijd ligt inmiddels achter ons. De economische groei is vastgelopen en de werkloosheid is de laatste jaren onstuitbaar gegroeid. Men telt nu een half miljoen geregistreerde werklozen.¹

Wat is er fout gegaan? Zo was de economische groei en de toegenomen tewerkstelling het gevolg van een consumptieve bel in de tijd dat de aandelenkoersen en de huizenprijzen als een komeet stegen. De internetzeepbel is inmiddels uit elkaar gespat. De huizenprijzen laten eveneens een dalende trend zien. Velen die op de beurs hebben gespeculeerd zijn inmiddels blut en nog veel meer hebben hun baan verloren. Dat verklaart grotendeels de huidige crisis waarmee Nederland kampt. Dit drama werd evenwel verhuld door politieke turbulenties. Het rechtse populisme van Pim Fortuyn brak in 2002 door toen de economische neergang zich al aftekende. Paars verdween voorgoed van het toneel. Uiteindelijk zou niet het Fortuynisme aan de macht komen, maar wel het rechtse neoconservatisme van Jan Peter Balkenende² met zijn pleidooien voor het herstel van "waarden en normen".

5

Oikos 31 – winter 2004

Neoconservatisme

Dat neoconservatisme van Balkenende vertoont uiteraard enige verwantschap met dat van Bush in de Verenigde Staten. Beide politici willen een herstelbeweging lanceren die tot in de diepste sferen van de samenleving moet doordringen. In principe verwerpen zij het liberalisme dat het individu vooropstelt. Zij willen terugkeren naar een christelijk saamhorigheidsgevoel dat de eigen verantwoordelijkheid centraal stelt. Vandaar dat ze de meeste collectieve welzijnsregelingen verwerpen omdat die perverse effecten zouden genereren. De welvaartsstaat is daarom niet alleen duur, hij houdt ook de mensen tegen om zelf naar oplossingen voor hun problemen te zoeken. In die zoektocht kunnen ze volgens de neoconservatieven nog het beste worden geholpen door de christelijke “waarden en normen” die de samenleving hen moet voorhouden.

Het neoconservatisme van Balkenende heeft zeker geen meerderheid van de kiezers kunnen charmeren. Daarvoor is de Nederlandse samenleving veel te seculier. Het electorale succes van Balkenende dreef daarom vooral op de angst van velen voor het onbekende en voor de chaos. Voor velen was Balkenende dus een negatieve keuze. Zij namen het moralisme van deze kersverse politicus alleen maar voor lief zolang hij rust in de tent kon garanderen. Ook dachten ze in hem enige luisterbereidheid te ontwaren. Dat viel evenwel tegen. Balkenende dacht dat hij boven de politiek stond omdat hij een mandaat van Jezus en niet van de kiezer had gekregen. In de lente van 2004 lag hij al snel op een ramkoers met de vakbonden toen hij niet alleen forse bezuinigingen op de staatsuitgaven overwoog, maar ook nog eens dacht aan een ingreep in de invaliditeitsverzekering en de pensioenen.

6

Dat de regering Balkenende II op ramkoers met de vakbonden geraakte was ook het gevolg van een aantal conjuncturele factoren. Ten eerste beschikt deze regering met CDA, VVD en D66 slechts over een zeer krappe meerderheid in de Tweede Kamer. Balkenende dacht allicht door met de spierballen te rollen de kluit gemakkelijker bij elkaar te houden toen de eerste politieke barsten zichtbaar werden. De rechtse liberalen van de VVD profileerden zich immers wat al te nadrukkelijk als de jagers op illegalen en asielzoekers. Dat belette de VVD niet onlangs een dwarsligger uit de fractie te moeten zetten omdat die zich tegen de toetreding van Turkije tot de EU had gekeerd. Het CDA worstelt nu zelf met een koppigaard die de hervorming van de ziektekostenverzekering blijft afwijzen. Tussen VVD en CDA botert het ook al niet. De VVD wil een hardere aanpak van het moslimfundamentalisme, maar botst daarbij op de door het CDA verdedigde “vrijheid van godsdienst en onderwijs”. De moslimscholen verbieden kan niet, want dan zou men alle scholen op godsdienstige basis moeten verbieden. De VVD, en minister Gerrit Zalm in het bijzonder, wil vooral de rijksfinanciën orthodox beheren. Ook dat lukt maar matig, want er is het stroperige verzet van het CDA tegen nog meer ingrepen in de uitgaven. De “sociale vleugel” van het CDA wil immers de zwaksten in de samenleving ontzien, omdat die op het platteland en in de kleine steden stemmen leveren.

Deze spanningen in de regering verklaren waarom al ruim vóór de Derde Dinsdag van september – traditioneel de dag dat de regering haar plannen aan het parlement

cijfermatig presenteert - de kabinetsplannen met cijfers en al op straat lagen. Ministers hadden zelf hun begroting gelekt in de hoop zo begrip te kweken voor hun problemen. Toen het gekrakeel aanzwol, moesten de CDA-politici spoorlags het land in om er de gemoederen te bedaren. Dat leverde vooral pakkende televisiebeelden op. De provincie was nu in opstand gekomen tegen de verre regenten in Den Haag.³ De onrust in de CDA-gelederen werd gesust met excuses over de slechte communicatie van de regering.⁴ Dat kon Balkenende in zijn zak steken.

Dat verwijt over slechte communicatie is een eufemisme voor het zwakke presteren en acteren van Balkenende. Hij maakt allerminst een overweldigende indruk. Van groeien in zijn functie als premier is alsnog geen sprake geweest. Deze starre calvinist uit Zeeuws-Vlaanderen debiteert wel verhalen over het herstel van “normen en waarden”, maar hij kan niet duidelijk maken hoe hij dat in beleid zal omzetten. Zijn optreden is daarbij veelal stuntelig. Mocht dat eerst de minder gepolitiseerde kiezers vertederen, nu veroorzaakt dat irritaties. Ook internationaal werkt hij op de lachspieren. Toen hij in de tweede helft van 2004 de EU mocht voorzitten, bestond hij het om ook hier uit te pakken met zijn “normen en waarden”.

Dit alles verklaart waarom de nochtans verdeelde linkse oppositie meer haren op haar tanden kreeg. De linkse oppositiepartijen zwaaiden met tegenbegrotingen en sloten zich aaneen tot een front. De kleine maar wel rechtse ChristenUnie liet weer graag haar sociale gezicht zien in de hoop zo aanhangers van het CDA aan te trekken. Inmiddels is Balkenende op de achtergrond verdwenen. Nog vóór dat de begroting werd gepresenteerd, kreeg hij een infectie in zijn voet, waarna hij in het ziekenhuis belandde. Het medisch herstel duurt inmiddels voort. Vice-premier en minister van Financiën Gerrit Zalm (VVD) moest daardoor het roer overnemen. Het CDA zwalpte inmiddels tussen de verdediging van en kritische distantie van het regeringsbeleid, wat gemakkelijke taferelen opleverde. De meeste pijn voelde het CDA in zijn katholieke onderbuik. Het katholieke establishment, dat zich al geruime tijd genegeerd en gepasseerd voelt, begon zich te roeren tegen de dominante calvinistische groep rond Balkenende.⁵ Een koningsmoord behoort in het CDA altijd tot de mogelijkheden. Mocht Balkenende op zijn gezicht gaan, dan zullen de katholieke prominenten wát graag iemand uit eigen kring als opvolger presenteren.⁶

Om het huidige ongenoegen jegens het regeringsbeleid te verklaren moet men evenwel dieper graven dan deze partijpolitieke verschijnselen. Het ongenoegen is zó breed en zó diep geworteld doordat vooral de hervorming van de sociale zekerheid en de prepensioenen bijna alle categorieën van loontrekkers onaangenaam treft. Vergelijken met vroegere protestacties en stakingen is daarom onmogelijk. Voorheen kende Nederland wel af en toe grote betogingen en stakingen, maar die waren haast altijd categoriaal geïnspireerd.⁷ De eenheid in de actie bleef vaak zoek. Ook de vakbonden trokken soms niet één lijn. De sociaal-democratische FNV mag dan wel de grootste en dominante vakbondskoepel zijn, toch bezit de veel kleinere protestants-christelijke CNV in bepaalde overheidssectoren een soms aanzienlijke, maar wel gezagsgetrouwe aanhang. Door het onhandig opereren van de huidige regering lijkt dat verschil in de vakbondscultuur te zijn verdwenen.⁸

Het dogma van de participatiegraad

Normaal zou de centrum-rechtse coalitie van Balkenende de steun van de (grote) ondernemers moeten genieten. Dat is evenwel allerminst het geval. Uiteraard, belastingverlagingen worden door hen in dank aangenomen.⁹ Doch de door Balkenende II uitgelokte sociale onrust niet. De grote ondernemers houden van rust en ze menen, veelal niet ten onrechte, dat zij desnoods zelf het arbeidsvoorwaardenbeleid in dialoog met de vakbeweging beter vorm geven dan de regering. De grote ondernemers begrijpen niet waarom Balkenende een hervorming van de sociale zekerheid en van de prepensioenen tegen de zin in van de sociale partners wil doorduwen. De sociale vrede is in Nederland altijd gebaseerd geweest op een goede behandeling van de zieke en invalide werknemers én op paritair beheerde bedrijfspensioenen, waarbij de sociale partners veelal per sector aanvullende regelingen afspreken. Die traditie doorbreken is on-Nederlands..

Sinds de invoering van het invaliditeitspensioen (WAO, Wet op de Arbeidsongeschiktheid) hebben de ondernemers dat stelsel graag gebruikt om oude en versleten werknemers te dumpen zonder dat dit tot sociaal ongenoegen behoefde te leiden. Sinds de crisis van de jaren 1980 zijn vele ouderen met behulp van een fiscaal vriendelijk en solidair stelsel met vervroegd pensioen mogen gaan (VUT, prepensioen). Het moest de aanwerving van jongeren bevorderen. Dat model heet nu verouderd te zijn en daarbij schadelijk voor de concurrentiekracht van de Nederlandse economie. Weinigen geloven dat echter, omdat er aan de basis een grote bereidheid bestaat om dit soort regelingen zelf te betalen.¹⁰

8

Toch wil de regering graag de bijl zetten in zowel de WAO en het ziekengeld als de VUT en de prepensioenen door precies de sociale partners te verbieden hierover nog aanvullende afspraken te maken. Aldus wil ze het ziekteverzuim terugdringen en tevens de participatiegraad vergroten, waardoor dan weer de sociale lasten omlaag kunnen en de sociale zekerheid betaalbaar zou kunnen blijven. Het is een cirkelredenering die al geruime tijd door Europa zingt. Sinds de EU in Lissabon in 2000 vooral onder aanvoering van de sociaal-democraten deze stelregel over de verhoging van de participatiegraad tot dogma heeft verheven, zijn alle landen ijverig bezig met hun sociale zekerheid af te slanken én met de jacht op de vervroegd gepensioneerden. Met wisselend succes, want de weerstand tegen de aantasting van de WAO en de prepensioenen is vooral in Nederland taai. Langer laten doorwerken stuit immers op allerlei praktische bezwaren. Die negeren strijkt velen tegen de haren in. De verhalen zijn legio van Nederlandse brandweerlieden die rond hun 55ste graag vertrekken met een goed en solidair gefinancierd prepensioen, omdat ze versleten zijn of het werk niet meer aankunnen. Wat moeten die mensen dan doen als ze zouden moeten doorwerken tot hun 65ste? Gaan schoonmaken of portier worden? Dat verklaart ook waarom de acties in deze geviseerde sectoren meteen een vliegende start namen.

De vakbeweging hoefde maar in te pikken op dat brede ongenoegen om acties op gang te krijgen. Grieven van vakbondszijde waren er trouwens ook zat. Zo pikte de vakbeweging het niet dat de regering de collectieve arbeidsovereenkomsten niet meer op alle punten algemeen verbindend wilde verklaren. De regering dacht

aldus de hoge loonkosten te beteugelen en daardoor de minder winstgevende bedrijven meer ademruimte te bezorgen. Daarvan wil de vakbeweging echter niet weten, want dat zou de solidariteit per sector ondergraven. En als dat gebeurt, dan verbrokkelt het sociaal overleg tot een onontwarbare puzzel. Toen de regering ook nog eens de ontslagpremie wilde afschaffen of tenminste wilde verrekenen met de werkloosheidsuitkering, was de beer los. Noch de vakbonden, noch de ondernemers hadden hierom gevraagd. Hadden beiden de ontslagprocedures dan samen niet goed geregeld?

Wrange grap

Recente structurele veranderingen in de uitvoering van de sociale wetgeving liggen de vakbonden nog zwaar op de maag. Door de invoering van marktwerking¹¹ en door de verzelfstandiging van de uitvoeringsorganen van de sociale zekerheid is alleen maar meer onrust ontstaan. Door het woud van regelingen en bewakingsinstanties is de transparantie allerminst toegenomen. Bezuinigingen en reorganisaties hebben samen met het oprukken van privé-verzekeringen voor meer bestaansonzekerheid gezorgd. Steeds minder mensen weten nu waar ze uiteindelijk op kunnen terugvallen mochten ze ooit ziek, arbeidsongeschikt of werkloos worden. De neoliberale welvaartsstaat wil immers de mensen geen vervangingsinkomen op basis van het vroeger verdiende inkomen meer garanderen, maar wil hen enkel zo snel mogelijk weer een inkomen uit om het even welk soort werk bezorgen. En dat tot elke lage prijs.

De uitkleding van de welvaartsstaat, die al onder de paarse regeringen van Wim Kok werd ingezet, wordt nu door Balkenende II voltooid. Dit onder het motto dat wie niet werkt ook niet zal eten. De wrange grap doet dan ook de ronde dat een verlamde best nog geschikt kan zijn voor de arbeidsmarkt. Er bestaan immers nog voldoende *bestaande* functies waarvoor zo iemand kan worden opgeroepen, zoals telefonist in een call center, portier, teller van erwten, enz. Niet de handicap, maar de mate van arbeidsgeschiktheid speelt voortaan een rol. Wie alsnog niet aan de bak komt, die mag dat aan zichzelf wijten. En die valt uiteindelijk terug in de sociale bijstand. Waar men hem of haar weer op de trampoline zal zetten om zo snel mogelijk weer in het arbeidsproces te belanden. Sociale diensten verkopen nu letterlijk bijstandstrekkers aan uitzendbureaus om die weer tegen betaling geschikt te maken voor een baan.

De actieve welvaartsstaat die iedereen aan het werk wil zetten is mooi, maar de uitvoering ervan stuit op verzet en praktische bezwaren nu de werkloosheid blijft stijgen. De overheid schept geen banen meer. Ze heeft ten andere heel wat werkervaringsprojecten opgedoekt. Vooral de conjunctuur zit tegen, wat funest is omdat de redding van de markt moet komen. Steeds meer industriële banen verdwijnen. Voorts is de rek uit de hamburgereconomie. De regering kan ook niet vertellen hoe men de werkloosheid dan wél zou kunnen verminderen doordat het aan gerichte stimuleringsmaatregelen¹² ontbreekt. Ze verwacht blijkbaar alles van lineaire maatregelen als loonmatiging, lastenverlichting en belastingverlaging voor de ondernemers. Dit onder verwijzing naar het herstel van de concurrentiepositie van de Nederlandse bedrijven en naar een overheidsbegroting in evenwicht.

Oikos 31 – winter 2004

Nederland moet dus de tering naar de nering zetten. Hakken in de sociale uitgaven en vooral in de ziektekosten lijkt dan een uitkomst te bieden. Allerlei rampenscenario's zijn daarom inmiddels al van stal gehaald om dergelijke ingrepen te rechtvaardigen. Zo zou Nederland te veel uitgeven aan gezondheidszorg, nl. bijna tien procent¹³ van het nationaal inkomen. De regering wil dat percentage terugdringen door niet alleen de kosten te beheersen, maar ook door een stelselwijziging door te voeren.

Is there no alternative?

Nederland kent sinds de Tweede Wereldoorlog een nogal hybride stelsel van ziektekostenverzekering. Voor de lagere inkomens is er het ziekenfonds dat met de zorgverstrekkers afspraken maakt. Daardoor krijgen de verzekerden vrije toegang tot de zorg. Ambtenaren en hogere inkomens moeten zich op de vrije markt verzekeren bij commerciële verzekeraars en vallen dus niet onder het ziekenfonds. Dat dubbele stelsel is nu aan herziening toe. In 2006 wil de regering uit *kostenoverwegingen* nog maar één stelsel overhouden. Als er maar meer marktwerking komt onder de zorgverstrekkers en de verzekeraars, stellen de neoliberale fundamentalisten, dan dalen de kosten vanzelf en verbetert de zorg, waardoor de wachtlijsten als sneeuw voor de zon zullen verdwijnen. Weinigen geloven dit.

Regeren is vooruitzien. Volgend jaar al zal het pakket van het huidige ziekenfonds fors worden uitgekleeft. Medisch niet-noodzakelijke handelingen, zoals het wegwerken van flaporen, worden uit het ziekenfondspakket geschrapt. Dat is nog maar een begin, want in de basisverzekering voor iedereen in 2006 zal enkel een minimumpakket zitten. De rest zal men op vrijwillige basis moeten bijverzekeren. Voorts komt er een remgeld om de veelgebruikers af te straffen. Er zal wel een maximumbedrag (500 euro) aan dat remgeld kleven. Toch mogen de laagste inkomens zich zorgen maken over dat toch wel forse bedrag.

Wie dat wil kan zich bijverzekeren. Helaas, maar wie onvoldoende inkomen heeft, zal zich onmogelijk *à la carte* goed kunnen bijverzekeren. Niet ten onrechte vrezen deskundigen als professor Rick van der Ploeg (PvdA) voor een gigantische papierwinkel en eindeloze betwistingen tussen de belastingdienst, de zorgverstrekkers, de verzekeraars en de patiënten. Hij vreest voor Amerikaanse toestanden waar miljoenen onverzekerd rondlopen omdat ze de verzekeringspremie onmogelijk kunnen ophoesten.¹⁴ Kortom, iedereen denkt dat het er in het nieuwe stelsel niet beter op zal worden: hogere premies en minder prestaties. Dat geldt ook voor de zorgverzekering. Reeds lang staat de versoering van de Algemene wet bijzondere ziektekosten (AWBZ) op het programma. Echter, veel hulpbehoevende terminale patiënten en hoogbejaarden doen hierop een beroep. Zij zullen door deze versoering van de zorgverzekering in de kou blijven staan.

Het is voor velen een raadsel hoe een regering die met "waarden en normen" schermt, zo hardvochtig kan zijn. Margaret Thatcher komt hier in beeld: "*There is no alternative.*" Ook Balkenende beweert dat er geen alternatief voor zijn beleid is. Bezuinigingen, stelselverandering en privatisering zijn ook voor hem bedoeld om de marktkrachten die voor nieuwe economische groei moeten zorgen, los te laten.

Dat alles overgiet Balkenende graag met een neoconservatieve saus van verhoogde eigen verantwoordelijkheid, meer saamhorigheidsgevoel en calvinistische zuinigheid. Zoals Thatcher komt hij met een securitair discours aanzetten. Het lijkt er daardoor op alsof Nederland een belegerde vesting is geworden met islamitische horden aan de poorten. Dat schept een intolerant klimaat dat dan weer om een harde aanpak vraagt. Het uitzetten van 26.000 asielzoekers op zó een hardvochtige wijze dat de burgemeesters van een aantal grote steden protesteerden en dreigden met burgerlijke ongehoorzaamheid, is hiervan slechts een symptoom.

De Nederlandse staat heeft zich met de hulp van Balkenende bewapend. Zo zal de arbeidsinspectie voortaan illegale arbeidskrachten mogen oppakken. Asielprocedures worden flitsvertoningen die binnen twee maanden moeten zijn afgerond. De politiekorpsen werken met prestatiecontracten. Hoe meer bekeuringen er worden uitgeschreven hoe beter. Want de kassa moet rinkelen. Iedere moslim is voortaan een verdachte, want een mogelijke terrorist. Bij de minste vermoedens mag de politie met groot geweldsvertoon vermeende terroristen arresteren, waarbij men natuurlijk in het midden laat of deze gang van zaken wel een rechtsstaat waardig is. Door paranoia overgewaaid uit de Verenigde Staten is de terrorismebestrijding ineens een hoge prioriteit geworden. Daarvoor trekt de regering 10 miljoen euro extra uit. De publieke opinie is inmiddels al bewerkt met indianenverhalen over mogelijke aanslagen op overheidsgebouwen, treinstations en luchthavens. Om deze campagnes te orkestreren heeft men een heus ministerie van propaganda in de steigers gezet: de Rijksvoorlichtingsdienst (RVD) zal een versterkte en coördinerende rol spelen voor de propaganda van alle ministeries. Dr. Goebbels is terug in de polder.

11

Overroepen poldermodel

Uiteraard is de problematiek waarmee Nederland worstelt niet anders dan in de rest van Europa. Het sociale ongenoegen over de afbraak van de welvaartsstaat en de invoering van marktwerking in alle segmenten van staat en samenleving is daarom algemeen. In Duitsland heeft de rood-groene regering daardoor ook de wind van voren gekregen. Het probleem met Nederland is evenwel dat men hier onder de paarse coalities de bevolking in slaap heeft gewiegd met fraaie rapportcijfers die ook internationaal werden geloofd. Het overroepen poldermodel was toen een voorbeeld voor andere landen. De werkelijkheid was echter anders. Dat de Nederlandse economie op krediet leefde en dat de volledige tewerkstelling vooral het resultaat was van conjuncturele factoren en cosmetische ingrepen, waren feiten die evenwel niet werden erkend. Veel werkgelegenheid was immers het resultaat van bestedingen op krediet gefinancierd uit de internetzeepbel. De ineens gestegen participatiegraad was te danken aan te veel parttime werk van vrouwen. Het financiële evenwicht was uiterst precair, want grotendeels verkregen uit een algemene onderfinanciering van basisvoorzieningen als kinderopvang, onderwijs en gezondheidszorg.

Door de ingezakte conjunctuur moest Balkenende II dit jaar fors op de rem gaan staan. Het begrotingstekort dreigde immers weer boven de Maastrichtnorm van 3 procent te stijgen. Voorheen had minister Zalm altijd andere landen zoals Italië,

Oikos 31 – winter 2004

Duitsland en Frankrijk gekapitteld omdat ze hun financiën niet op orde hadden. Nu zat hij ineens zelf op het beklaagdenbankje. In 2005 onder de 3 procent blijven is daarom voor Nederland een soort *must*. Met alle bezuinigingen en lastenverhogingen tot gevolg.¹⁵ Of de Nederlandse economie hierdoor ook uit het dal zal kruipen, is maar de vraag. Men mikt wel op een jaarlijkse economische groei van 1,5 procent, maar dat is ruim lager dan de prognose van het Europese gemiddelde. Voor de meeste burgers zijn de inkomensvooruitzichten daarom somber. Zo zullen de minimuminkomens¹⁶ ongeveer gelijk blijven en de modale inkomens met ongeveer 1,75 procent dalen, waardoor de binnenlandse consumptie zal verminderen. Men schat de inflatie daarbij op 1,5 procent.

De linkse oppositie en de vakbonden zien in dit negatief inkomensplaatje een bewijs van politiek onvermogen van de regering. Links mikt op een hogere economische groei door middel van stimulerende maatregelen. Links hoopt dat te financieren door te schuiven in de uitgaven, door de koopkracht modaal op peil te houden en door de werkloosheid onder de ongeschoolden te verminderen. De linkse oppositie heeft inmiddels moed geput uit de massale vakbondsacties en bestookt daarom de coalitie met amendementen en kritieken. Ze denkt aan een referendum om de hervorming van het prepensioen te torpederen. Daarvoor zijn 600.000 handtekeningen nodig. Gezien de algehele mobilisatie van de vakbonden zijn die zó opgehaald.¹⁷

12

De vakbonden zien de regering al wankelen. Vandaar dat ze continu op het gaspedaal drukken. Een algemene vervoersstaking op 14 oktober legde alvast het hele raderwerk stil. Het effect van deze actie liet zich in het hele land gevoelen. Het publiek reageerde welwillend ten aanzien van het ongemak. Velen zijn het immers met de regering oneens. Ook denken de bonden nu aan het stellen van forse¹⁸ looneisen om de consumptieve bestedingen op peil te houden en om de welzijnsvoorzieningen te helpen financieren. Als de regering het laat afweten, dan haalt men de centen waar ze zijn: uit de gevulde kassen van de bedrijven.¹⁹ Voor die eisen wil men de komende weken en maanden per sector gaan *staken*. De vakbonden willen de ondernemers in het vizier nemen om zo de regering extra onder druk te zetten. Het is immers nú of nooit.

Ei van Columbus

Zoals het er nu naar uitziet heeft de regering Balkenende II zich in een moeilijke positie gemanoeuvreed. De ramkoers met de vakbeweging aanhouden lijkt dan ook onverstandig. Maar de vakbeweging haar zin geven zou echter de coalitie verzwakken, zeker nu de interne samenhang in de regering zoek lijkt. Het ontbreekt deze regering aan inspiratie en vooral aan uitvoeringssnelheid.

Toch heeft de regering Balkenende II gepoogd om met minimale toegevingen²⁰ in de aanloop naar de begrotingsdiscussie haar hervormingsproject van de welvaartstaat overeind te houden. Tijdens de begrotingsbehandeling werden er minimale wijzigingen aangenomen na deals tussen de coalitiepartners. Het heeft niet gewerkt, omdat men de vakbeweging ostentatief voor de voeten bleef lopen.

Demonstraties van de bonden heeft de regering bij voorbaat voor lief genomen. Ook een voetzoeker wilde men graag op de koop toenemen. Maar *stakingen* waren een verrassing. De media konden alsnog geen hulp bieden, ook al werden de vakbonden andermaal door journalisten afgeschilderd als achterhaalde instellingen die de belangen van “oude mannetjes” verdedigen. In praatprogramma’s poogde men de bevolking de stelling aan te smeren dat de jongeren niet meer zouden willen betalen voor de pensioenen van de ouderen. Opgetrommelde ideologen beweerden dat in een postmoderne samenleving de mondige burger voor zichzelf hoort te zorgen in plaats van op de staat te betrouwen. Dit alles werd aangevuld met nadrukkelijke spotjes van grote levensverzekeraars die graag het goede leven voorstellen als het resultaat van tropische pensioenplannen. Het was allemaal boter aan de galg. Even naar het casino gaan om wat extra geld op te halen is goed voor een spelletje, maar niet om er de sociale zekerheid op te bouwen. De grote massa bleef de solidaire welvaartsstaat met zijn universele regelingen trouw.

De regering Balkenende II moet nu naar een compromis zoeken. Men zal daarom de sociale partners opnieuw in het spel moeten betrekken. Over het prepensioen is, als de regering dat wil, een compromis mogelijk. Zo zou bijvoorbeeld het prepensioen kunnen worden gefinancierd met behulp van een spaarregeling per individuele werknemer. Die zou dan het recht krijgen om zijn inleg mee te nemen tot na de pensionering. Een dergelijke spaarconstructie ligt in het verlengde van de voortschrijdende *financialisering*²¹ en *individualisering* van de sociale zekerheid en ook in de toenemende ongelijkheid tussen de loontrekkers. Dat veel- of tweeverdieners het een stuk makkelijker zullen hebben om een financiële buffer voor een wereldreis, een zorgverlof of een vervroegd uittreden aan te leggen, spreekt vanzelf. Tevens zal zo het individueel sparen voor iets “leuks” of iets “nuttigs” naadloos passen in een zogenaamde *levensloopregeling* die ontsnapt aan de dwangbuis van de solidaire welvaartsstaat. Dat soort neoliberale regelingen gebaseerd op fiscaal vriendelijke beleggingen op de kapitaalmarkt zijn uiteraard in contradictie met de solidariteit van allen met allen waarvoor de arbeidersbeweging ooit is opgekomen.

Het debat over de levensloopregeling gaat in Nederland dan ook vooral over de financieringsvoorwaarden, en niet meer over het principe ervan. Voor Balkenende is de levensloopregeling het ei van Columbus. Hiermee kan hij immers zijn neoconservatieve opvattingen over de eigen verantwoordelijkheid gemakkelijk onderbrengen in een ‘geneoliberaliseerde’ welvaartsstaat met veel individuele eigen verantwoordelijkheid en met veel ruimte voor sparen en beleggen. De staat kan zich dan liefst afzijdig houden, omdat de markt toch het werk goed doet. Deze markt achten de neoconservatieven uiterst geschikt om de mensen tot verantwoorde keuzen te dwingen en om hen dus ook te *disciplineren*. Zo kan men de normen weer hoog stellen en respect oogsten.

Is Nederland nu op weg om een neoconservatief gidslandje aan de Noordzee te worden? Als het aan Balkenende ligt wel. Of het Nederlandse volk hier van wil weten is erg onwaarschijnlijk. Dat hebben de recente stakingen en demonstraties aangetoond. De neoconservatieve revolutie is op haar neoliberale grenzen gebotst.

[Noten]

- ¹ Ofwel 6 procent. Er lijkt zich nu een lichte daling van het aantal werklozen door te zetten als gevolg van de conjuncturele opleving in het buitenland.
- ² Eduard J. Bomhoff, *Blinde ambitie. Mijn 87 dagen met Zalm, Heinsbroek en Balkenende*, Amsterdam: Uitgeverij Balans, 2002.
- ³ De bejaarde ex-voorzitter Sturkenboom van de katholieke vakbond voor haarkappers deed op televisie zelfs een oproep tot zijn aanhang om de straat op te gaan om te protesteren tegen wat hij deze asociale regering noemde.
- ⁴ Een NIPO-enquête gehouden na de presentatie van de begroting leerde dat 77 procent van de stemgerechtigde bevolking nog weinig vertrouwen in de regering heeft.
- ⁵ Ex-kopstukken als Dries van Agt en Frans Andriessen hebben openlijk het pro-Amerikaanse beleid van Balkenende bekritiseerd t.a.v. Irak en Israël. CDA-burgemeester van Den Haag Wim Deetman en voorzitter van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten wil op 22 oktober de kop nemen van een landelijke protestdemonstratie van lokale bestuurders op het Haagse Malieveld tegen het regeringsbeleid rond de invoering van de gekozen burgemeesters en het feit dat de gemeenten worden ingezet voor het terugdringen van het EMU-tekort.
- ⁶ Fractie leider Maxime Verhagen lijkt hiervoor in aanmerking te komen. Hij is afkomstig uit het katholieke Maastricht, maar heeft geen stigma omdat hij in Leiden studeerde en er ooit nog lid was van een groepje marxistische geschiedenisstudenten. Tijdens de begrotingsdebatten nam hij handig afstand van de regering door het kabinet te verwijten dat het steken liet vallen bij het afschaffen van vertrouwde regelingen met betrekking tot het prepensioen. Ook verwees hij naar het oude vertrouwde katholieke "subsidiariteitsbeginsel".
- ⁷ Ambtenaren, gezondheidswerkers, bouwvakkers, havenarbeiders of leerkrachten hadden wel allemaal eens hun ongenoegen te luchten. Een uitzondering was toen in 1991 250.000 mensen afkomstig uit alle sectoren in Den Haag demonstreerden tegen een ingreep in het ziekengeld en de WAO. Dat leidde tot een crisis in de beide regeringspartijen CDA en PvdA.
- ⁸ Het CNV voelt zich geschokt door Minister van Sociale Zaken Aart Jan de Geus die als de kwade genius van de hervormingsplannen voor de sociale zekerheid geldt. De Geus heeft ooit op het hoofdkantoor van het CNV gewerkt, maar ging daarna als consultant in de sociale wetgeving zijn eigen weg naar het bedrijfsleven. Met de harkerige De Geus was tijdens het voorjaarsoverleg met de sociale partners geen land te bezeilen omdat hij stug vasthield aan de kabinetsplannen met betrekking tot de hervorming van de sociale zekerheid.
- ⁹ De winstbelasting gaat omlaag naar 31,5 procent.
- ¹⁰ Toen in 1991 voor het eerst een bezuinigingsaanval op de WAO werd gelanceerd door premier Ruud Lubbers (CDA) met zijn minister van Financiën Wim Kok (PvdA) eindigde dit in een terugtocht. De sociale partners konden via collectieve afspraken het ontstane zogenaamde "WAO gat" zelf dichten.
- ¹¹ In feite is er geen marktwerking, omdat er zich nu geprivatiseerde monopolies hebben gevormd.
- ¹² Het zwaar inzetten op technologische vernieuwing en scholing geeft aan dat de regering eigenlijk passief blijft. Het hoger onderwijs wordt voortdurend gekort, de collegegelden verhoogd en de studiebeurzen vervangen door steeds meer studieleningen. Een technologische revolutie met nog meer high tech wordt in een landelijke praatgroep gekoesterd zonder dat enige concrete voorstellen het land halen. De uitgaven voor onderwijs liggen inmiddels lager dan het Europese gemiddelde en het onderwijsrendement is volstrekt onvoldoende (te veel schooluitval en te veel functionele analfabeten).
- ¹³ Dat is niet meer dan in het omringende buitenland en veel minder dan in de Verenigde Staten. De regering wil blijkbaar niet inzien dat door de vergrijzing én door de medische vooruitgang de uitgaven in deze sector de komende jaren structureel zullen stijgen, te meer daar deze sector zeer arbeidsintensief is en dus productiviteitsstijgingen nauwelijks te verwachten zijn.
- ¹⁴ Rick van der Ploeg, 'Het nieuwe zorgstelsel wordt een compleet fiasco'. NRC, 13 oktober 2004.
- ¹⁵ Voor 2005 wordt er voor 2,5 miljard euro extra bezuinigd om het begrotingstekort te beperken. Bezuinigingen en lastenverzwaringen lopen in 2005 op tot 19 miljard euro in

totaal. Dat neemt niet weg dat de staatsschuld van 255 miljard euro in 2004 zal toenemen tot 275 miljard euro.

- ¹⁶ Ook dat is een hypothese, want die inkomens worden deels aangevuld door allerlei uitkeringen.
- ¹⁷ Het referendum is een kroonjuweel uit het programma van de kleine regeringspartij D66, waardoor deze partij moeilijk een dergelijk initiatief kan ontraden. De Democraten lachen daarom nu zoetzuur.
- ¹⁸ De vakcentrale FNV wil een loonsverhoging van 1,25 procent plus 1,75 procent voor de financiering van het prepensioen en de kinderopvang. Hiermee negeert de vakbeweging het kabinetsbesluit van deze zomer om loonstijgingen in de CAO's niet algemeen verbindend te verklaren. De vakbeweging kondigt ook juridische acties aan tegen deze maatregel van De Geus.
- ¹⁹ De grote banken en bedrijven hebben, na duizenden werknemers te hebben ontslagen als gevolg van reorganisaties, de laatste tijd miljarden aan winsten in de boeken bijgeschreven. Die winsten willen ze allicht aanwenden voor overnames in het buitenland, niet voor investeringen en banen in Nederland zelf.
- ²⁰ Met dat doel voor ogen werd al snel besloten tot het uitvaardigen van een aantal uitdovende maatregelen voor de prepensioenen en de invaliditeitspensioenen.
- ²¹ In de neoliberale stelsels worden individuele risico's steeds meer verzekerd op basis van kapitalisatiestelsels, d.w.z. door sparen of storten op een (individuele) beleggingsrekening. Hierdoor treedt 'financialisering' van de stelsels op daar de opbrengsten op de kapitaalmarkten garant moeten staan voor de robuustheid van die stelsels. Het spreekt van zelf dat hierdoor de beurskoersen en de koerswinsten richtinggevend worden voor de beleggingsbeslissingen en dus ook voor het functioneren van het systeem.

[Bio]

André Mommen is politicoloog, docent aan de Universiteit van Amsterdam en hoofdredacteur van het *Vlaams Marxistisch Tijdschrift*.

15